

Het grote thema bij de komende verkiezingen in Maart 2021 wordt een begrip dat nog vrijwel niemand iets zegt, namelijk subsidiariteit. Dat draait om de vraag, of de overheid op het juiste niveau heeft ingegrepen en met name rond de Corona-crisis is dat echt een kwestie die veel mensen bezighoudt. Moest het allemaal zo centraal, zo zogenaamd veilig en zeker, maar met voorbijgaan aan de inbreng vanuit het veld, voorbijgaan aan het oordeelsvermogen van de burgers, de alternatieve medische wereld en de experts die een andere visie hadden dan de mensen van het RIVM en de politiek? De burgerlijke rechten en vrijheden werden stelselmatig gekort, protesten werden soms hard neergeslagen en bestreden, met de hulp van de ook steeds meer gewantrouwde media.

Veel burgers voelen zich gepiepeld, er werd over hen maar zonder hen besloten, niet democratisch maar per edict. Per persconferentie werden maatregelen afgekondigd die soms direct ingingen, normale procedures omzeild, en de burger (en artsen en zorgers) geen vrijheid meer gelaten om zelf te beoordelen of bijvoorbeeld een bezoek aan een ouder of geliefde het risico wel waard was.

Dat gevoel van onmacht, met een overheid die steeds maar “samen” riep maar niks samen deed of toeliet, heeft tot trauma's geleid, tot wantrouwen in overheid, de medische establishment en de rol van partijen zoals de farmaceutische industrie. De maatschappij is gepolariseerd, de vrijheidszoekers tegenover de zekerheidszoekers. De brave volgers tegenover de ongeruste individualisten.

De politieke partij, die hier duidelijk stelling in neemt, kan één van die twee groepen mobiliseren, beide tevreden stellen is heel moeilijk, schipperen in het midden en hopen op de steun van de oude aanhang lijkt geen sterke strategie. Een club als het CDA, toch vanouds de partij van de menselijke maat en de subsidiariteit, is door leiders als de Jonge tot een bijna fascistische dictaatpartij verworpen. De VVD, ooit opkomend voor individuele keus en verantwoordelijkheid, werd onder Rutte de drager van een totalitair beleid, dat de vrijheid van de burger met steeds wisselende en aangepaste retoriek opofferde. De oppositie kwam met allerlei kritiek, maar nooit met een duidelijk alternatief, bang de goegemeente te bruuskeren en neergezet te worden als gevaarlijk en verantwoordelijk te worden gehouden voor slachtoffers en oplaaien van de pandemie.

Slapte alom, maar de burger wordt wakker en ziet dat het vooral mankeerde aan afstemming, consultatie, openheid, dat het beleid vooral op angst was gebaseerd, op onderdrukking van alternatieven, op handhaven van de status quo die ondertussen aan alle kanten rammelde.

Het begrip dat dit hele complex het beste omcirkelt is subsidiariteit en of het woord nu wel of niet begrepen wordt, daar gaat het om, het gebrek aan subsidiariteit zal door de politici vertaald moeten worden en duidelijker benoemd, maar daar draait het om.

Subsidiariteit

Dit wat vreemde woord (afgeleid van subsidium (Lat.) hulp, bijstand) duikt steeds vaker op, maar het wordt niet door iedereen begrepen. Het gaat niet om subsidies, maar om de manier waarop de rol van de overheid of machthebbers wordt ingevuld en op welk niveau. Het staat voor decentralisatie en kleinschaligheid, het leggen van de verantwoordelijkheid en de machtsmiddelen die daar bij horen op het juiste niveau. Het Engelse subsidiary wordt gebruikt voor afhankelijke maar zelfstandige bedrijfsonderdelen en geeft ook aan dat het gaat om gelaagdheid, om zeggenschap op een bepaald niveau.

Subsidiariteit is niet alleen een rechtsprincipe dat besluiten op een zo laag mogelijk niveau (zo dicht mogelijk bij de betrokkene) genomen dienen worden, maar ook dat overheidstaken zoveel mogelijk uitgevoerd moeten worden op het niveau dat daarvoor het best geschikt is en het minst schadelijk voor betrokkenen. Subsidiariteit betekent dat je het minst ingrijpende middel moet inzetten om een bepaald doel te bereiken.

Het heeft echter een veel bredere betekenis, het gaat om een sociaal uitgangspunt en een economische en management instelling die te maken heeft met effectiviteit, pluriformiteit, diversiteit, democratie, participatiesamenleving, centralisatie, globalisering, schaalgrootte, hiërarchie, gelaagdheid, autonomie en soevereiniteit. Door het navolgen van het subsidiariteitsprincipe kan de individuele of groepspersoonlijkheid (identiteit) tot haar recht komen, dat kweekt zelfvertrouwen en stimuleert bottom-up initiatieven en innovatie.

Diversiteit is enorm belangrijk, in de natuur (biodiversiteit) waar het de weerstand en overlevingskansen bepaalt, in ons lichaam waar de miljarden bacteriestammen in onze darmen en organen een rol spelen in immuniteit en ziekte, maar ook in de samenleving. Vervlakking, in de fysica noemt men dat entropie, zoals we die zien toenemen door globalisatie en transparantie, maakt ons kwetsbaar. Leven, cultuur, kunst, maatschappijhervorming, innovatie, dat floreert allemaal door diversiteit, op alle niveaus. Er moet ruimte zijn voor de anti-thesen (Hegel) als we vooruit willen en tot synthese komen, ook op persoonlijk niveau. Restrictie en repressie om zogenaamd het algemeen belang te dienen en het "Greater Good" te bevorderen is een gevaarlijke politiek.

Ook als democratisch uitgangspunt is subsidiariteit belangrijk, onze getrapte representatie-democratie ontnemt feitelijk de burger veel invloed, en leidt tot indifferentie en lethargie, het bestuur dichterbij de burger brengen heeft alles te maken met het subsidiariteitsprincipe.

Het begrip subsidiariteit is te veel als een soort Europese Unie kapstok gezien, als rechtsprincipe naar proportionaliteit en effectiviteit, en als grondslag voor de federalistische structuur van de EU, maar het heeft een historische en rationele basis die heel relevant is, ook in het kader van de digitale vervlakking en de zeggenschap over data en met name persoonlijke data.

We hebben de zeggenschap over onze persoonlijke gegevens en wat er mee gebeurt overgelaten aan commerciële partijen en ook aan de overheid op een niveau, waar we er vaak geen inzage of zelfs maar besef van hebben wie wat over ons weet en daarmee doet. Wat we doen op internet, wat Facebook, Google en dergelijke over ons verzamelen en gebruiken, maar ook DigID en het digitale patiëntendossier en wat banken, verzekeraars en instanties over ons weten is losgekomen van degene om wie het gaat, het individu. Daarmee is onze privacy steeds meer een loos begrip, maar

privacy en intimiteit (gedeelde privacy) zijn essentieel om te kunnen leren en groeien, om de eigen identiteit te verkennen en te ontwikkelen.

Ook in de media is het subsidiariteitsprincipe van belang. Berichtgeving en commentaar moet zo dicht mogelijk naar de betrokkenen gebracht worden, informatie moet toegankelijk en gepast zijn, de opkomst van "fake news" en media-manipulatie door een beperkte groep tasten uiteindelijk het vertrouwen en dus de participatiebereidheid van de burger aan. Het gaat om passende en open berichtgeving. Berichten over een boom in een parkje zijn relevant voor omwonenden, maar zijn meestal geen landelijk nieuws. Lokale media zijn erg belangrijk voor kleinschalige initiatieven en bevorderen diversiteit, en verdienen dus steun van een hoger niveau, maar zonder inmenging. Sociale media bieden zogenaamd meer directe contactmogelijkheden, maar zijn ondertussen kanalen voor manipulatie, kuddegedrag en identificatie met beperkt perspectief geworden.

Historisch ontwikkelde het principe zich in de late Romeinse tijd, de Grieken en veel oudere culturen dachten meer in top-down structuren. Het staat op gespannen voet met de centralistische benadering, waarbij de staat of de stad (Polis/Civitas) alles regelt voor, maar veelal buiten de burger om. Het komt voor uit de sociale ethiek en de ruimte voor magisch individualisme (de authentieke mystiek) van de katholieke kerk, en is terug te voeren op Augustinus (De civitate Dei 413-427 AD) en vindt een bredere expressie in het Romeinse recht van Justinianus (535). Het beginsel is gebaseerd op de autonomie en waardigheid van het menselijk individu en dat de overheid (of de machthebbers) zich ten dienste van de mens dienen op te stellen. De Kerk, onder meer in de encyclieken Rerum Novarum uit 1891 van Paus Leo XIII, Quadragesimo Anno (1931 Paus Pius XI) en Pacem in Terris (1963 Johannes XXIII), steunt het principe als leidend in de verhouding tussen de staat en de maatschappij. Paus Pius XI benadrukte dat de kleinere gemeenschappen gevrijwaard dienden te blijven van een al te ingrijpende invloed van machtige en bureaucratisch georiënteerde staatsinstellingen, die volledig van bovenaf bepalen wat een individu behoeft of moet doen.

Een begrip dat past bij subsidiariteit is "menselijke maat", of "billijkheid", de dingen mogelijk maken op het niveau waarop ze passen, soms is dat individueel of in familieverband of eigen kring (sphere sovereignty, soevereiniteit in eigen kring (Abraham Kuyper), neo-corporatisme), en kan dat de kracht van afzonderlijke gemeenschappen versterken. Taken moeten in eerste instantie aan de lokale gemeenschap te worden overgedragen, dan pas aan de overheid, eerst een lagere overheid, en dan pas hogere overheden. Soms is een hoger niveau nodig en kunnen dingen alleen op nationaal of internationaal niveau doeltreffend geregeld worden, maar dan met waarborgen voor diversiteit en ruimte voor kleinschalige invulling.

Filosofisch gezien lijkt het te gaan om vrijheid tegenover controle, op het eerste gezicht het steunen van Plato's gevleugelde zwarte paard (Phaedrus), maar met juist positieve gevolgen voor de sociale cohesie (het witte paard) en daardoor duidelijk makend dat vrijheid en veiligheid twee dimensies zijn en niet op één as liggen. Veiligheid en vrijheid moeten beide de ruimte krijgen, en niet worden gepolariseerd of tegen elkaar worden uitgewisseld.

Het belang van het subsidiariteitsbeginsel door decentralisatie van overheidstaken is evident, maar wordt soms gebruikt om feitelijk de zeggenschap van betrokkenen te verkleinen, zoals bij het onderbrengen van de zorg bij de gemeenten, al snel bleek dat vooral een bezuinigingsoperatie. Een ander probleem is dat subsidiariteit tot koninkrijkjes, machtseilandjes kan leiden.

Een voorbeeld van een wet, die het subsidiariteitsprincipe onderdrukt is de noodwet rond de Corona-situatie, waarbij bevoegdheden gecentraliseerd worden en de individuele autonomie en zeggenschap wordt opgeofferd. Die wet zou dan ook via een officiële procedure op subsidiariteit getoetst moeten worden, zoals vastgelegd in een Protocol bij het Verdrag van Lissabon (EU).

Wat opvalt is dat in het Angelsaksische recht subsidiariteit geen grote rol speelt, daar is het Romeins/Rijnlandse idee van een intrinsieke huiselijke vrede, waarvoor de vader verantwoordelijk is als hoeksteen van de samenleving, verlaten en wordt alles tot in detail via contracten en wetten geregeld. Wel is er de kleine minderheid van de libertarians en het motto ““Don't tread on me” met als wens om overheidsbemoediging zo beperkt mogelijk te houden. Het recht een wapen te dragen wordt gezien als voldoende tegenwicht tegenover de overheidsmacht.

referenties:

EU Verdragen:

Artikel 5 van het Verdrag van Maastricht betreffende de Europese Unie

George A. Bermann, Taking Subsidiarity Seriously: Federalism in the European Community and the United States, 32 COLUM. L. REV. 331 (1994);

George A. Bermann, Regulatory Federalism: European Union and United States, Academy of International Law, The Hague, 263 RECUEIL DES COUPS 13 (1997)

Paul van Geest; Het belang van het subsidiariteitsbeginsel voor decentralisatie. Impulsen vanuit het vroege christendom en de katholieke sociale leer. “Subsidiariteit gaat ervan uit dat mensen van nature sociale wezens zijn en benadrukt het belang van kleine en middelgrote maatschappelijke verbanden zoals het gezin, de Kerk en vrijwilligersorganisaties als structuren die het individu in staat stellen de maatschappij te dienen en die het individu en de maatschappij als geheel met elkaar verbinden.” en “Positieve subsidiariteit wil zeggen dat gemeenschappen, instellingen en overheden de sociale condities moeten scheppen waarin het individu zich ten volle kan ontplooiën, bijvoorbeeld door het bieden van werk, goede huisvesting, gezondheidszorg en dergelijke.”

ISBN 978 90 5625 439 1 (2015)

Luc Sala, Sept 2020 luciusssala@gmail.com